

Строченко Л. В.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри лексикології та стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

СУБКОНЦЕПТ PRODIGY ЯК СТРУКТУРНА ЧАСТИНА АНГЛОМОВНОГО КОНЦЕПТУ GENIUS

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англійській мові та мовленні, а саме його структурної частини – субконцепту PRODIGY. У роботі наведено основні аспекти дослідження феномена геніальності у філософії та психології; проаналізовано дефініції лексичних одиниць *genius* та *prodigy* в англійських словниках; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту у науково-популярних біографіях Вольфганга Амадея Моцарта.

Ключові слова: вербалізація, концепт, субконцепт, концептуальна ознака, геній.

Постановка проблеми. Феномен геніальності як найвищої творчої здібності у науковій чи художній діяльності здавна привертав увагу дослідників. Нині існує чимало робіт, присвячених розглядів філософських та психологічних аспектів геніальності. Серед основних напрямів трактування і дослідження феномена геніальності відзначимо *іраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов'язаним з архаїчними і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, у межах якого геніальність розглядається як вроджена якість людини, що дозволяє уточнити геніальність як властивість людського розуму і робить можливим її дослідження різними напрямками в психології, педагогіці і генетиці та визначення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з позиції якого геніальність є набутою властивістю людини у процесі її розвитку; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і водночас проблематичність взаємодії генія і суспільства [10].

Сучасна лінгвоконцептологія має великий доробок праць, присвячених дослідженню споріднених концептів, зокрема, РОЗУМ, ІНТЕЛЕКТ [див., зокрема, 1]. Проте феномен геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини та власне людини-генія зостається поза увагою лінгвістів, що увиразнює актуальність цього дослідження, у якому ми трактуємо GENIUS як антропологічний та аналізуємо його лексикографічне втілення на матеріалі англійських словників різної функціональної спрямованості і мовленнєве втілення на матеріалі англійських біографій Вольфганга Амадея Моцарта.

Мега статті полягає у вивченні особливостей вербалізації субконцепту PRODIGY як складової частини концепту GENIUS в англійській мові та мовленні.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження спирається на теоретичний доробок семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів, який досліджує співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів із когнітивними. Представники цього напрямку

в когнітивній лінгвістиці потрактовують концепт як належність свідомості людини, глобальну одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання [1, с. 7–8]. Структуру концепту становить певна кількість інших повноцінних концептів, для позначення яких використовуємо термін *субконцепт* [6].

Ще одним аспектом сучасних лінгвокогнітивних студій є теорія картини світу. Досліджуваний концепт GENIUS є фрагментом концептуальної картини світу, яка знаходить своє відображення у мовній картині світу. Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розрізняє два її типи: наукову, що опосередкована науковим знанням, та наївну, яка формується у свідомості носія мови в ході безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні картини світу, які складаються зі значення слів різних мов, можуть у деталях відрізнитись одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується» [7, с. 156–157; 4, с. 63].

Таким чином, саме мова є одним з основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, оскільки аналіз мовних засобів дозволяє найбільш простим і ефективним способом виявити ознаки концепту та змоделювати його. Склад того чи іншого концепту виявляється через цей концепт, словникові тлумачення мовних одиниць, які репрезентують мовленнєві контексти.

З огляду на зазначене вище цілком логічним першим етапом аналізу складу будь-якого концепту є розгляд словникових дефініцій його мовних репрезентантів, що входить до завдань представленого дослідження.

Матеріалом дослідження слугували англійські тлумачні словники, які репрезентують наївну картину світу, та медичні словники, в яких представлена наукова картина світу.

Насамперед, звернімося до етимології англійської лексичної одиниці *genius*, яка номінує відповідний концепт.

“*L. genius, prop., the superior or divine nature which is innate in everything, the spirit, from genere, gignere, to beget, bring forth*” [11].

Як зазначає Р.О. Будагов, латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere (народжувати)*. «Геній сприймався як дещо вроджене, властиве людині, сім'ї та навіть місцевості» [2, с. 160]. Таким чином, внутрішня форма цієї номінації актуалізує іраціональний складник відповідного концепту. Саме в такому ракурсі розглядає концепт ГЕНІЙ Ю.С. Степанов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – *внутрішнього Я людини*. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було властиве лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [8, с. 581–584].

І лише у другій половині XVIII століття відбувається перелом у семантиці цієї лексичної одиниці. З того часу *genius* позначає не тільки особливу здібність, а й саму людину, яка має цю якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномена [2, с. 160].

Що ж стосується етимології лексичної одиниці *prodigy*, то вона вказує на надзвичайність відповідного феномена:

“prodigy – late 15c., “sign, portent, something extraordinary from which omens are drawn”, from Latin prodigium “prophetic sign, omen, portent, prodigy”, from pro “forth, before” + -igium, a suffix or word of unknown origin, perhaps from the same source as aio “I say”. Meaning “child with exceptional abilities” first recorded 1650s” [12].

Як бачимо, внутрішня форма цієї номінації (пророцький знак, знамення) також актуалізує ірраціональний складник відповідного субконцепту.

Сучасні тлумачні словники англійської мови наводять дефініцію лексеми *genius*, що містить чотири семми, дві з яких актуалізують аналізований концепт:

“1. Genius. A man endowed with uncommon vigor of mind; a man of superior intellectual faculties and creativity; as, Shakespeare was a rare genius” [11].

Перша семема позначає людину з надзвичайними здібностями. Ці здібності стосуються інтелекту людини або її творчих здібностей. Такі описові семми, як *uncommon, superior*, підкреслюють унікальність інтелектуальних та творчих можливостей цієї людини.

“2. Genius. Distinguished mental superiority; uncommon intellectual power; especially, superior power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; as, a man of genius. “Genius of the highest kind implies an unusual intensity of the modifying power” [11].

Друга семема позначає уже саму надзвичайну здібність, власне геніальність. Знову ж таки виокремлюємо описові семми *uncommon, superior, distinguished*, які підкреслюють новизну відкриття чи винаходу.

Слід відзначити, що використані у дослідженні тлумачні словники зазначають еталонні приклади геніальних людей – це Шекспір і Моцарт, що вказує на прототипний характер постатей цих митців. Ще одним прикладом типового представника категорії «геній» є учений Ейнштейн, прізвище якого є синонімом лексичної одиниці «геній». Цей випадок антономазії (*einstein*) закріплений словниками [11].

Використані у дослідженні тлумачні словники англійської мови відображають наївну картину світу. Наукова картина світу представлена у нашому дослідженні медичними словниками, які дефінують номінацію *genius* таким чином:

“Genius (psychology)

– adjective. Referring to a marked superiority in intellectual power.

noun. A highly intelligent person, whose IQ is > 140 and/or in the top 1% of those subjected to IQ testing” [11].

Як бачимо, ця дефініція зараховує номінацію *genius* до термінів психології. Головна відмінність дефініцій тлумачних словників та медичних полягає у тому, що в останніх наголошується виключно на інтелектуальних надздібностях людини-генія, тоді як тлумачні словники зазначають ще й видатний творчий потенціал. Ще однією особливістю наукового тлумачення феномена геніальності є зазначення того, що її можна

визначити за допомогою тесту на IQ: на переконання психологів, людина вважається генієм, якщо рівень її IQ вищий за 140. Згідно з офіційною статистикою, такі люди становлять усього лише 1%.

Отже, проведений компонентний аналіз уможливив виокремлення таких концептуальних ознак досліджуваного концепту GENIUS/ГЕНІЙ: інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*), творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power, talent, creativity*), видатний/найвищий/надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*), новизна/оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*).

Розглянемо словникові дефініції лексичної одиниці, яка номінує субконцепт PGODIGY:

“prodigy – a person, esp. a child or young person, having extraordinary talent or ability: a musical prodigy” [12];

“prodigy – an unusually gifted or intelligent (young) person; someone whose talents excite wonder and admiration; “she is a chess prodigy” [12].

Як бачимо, словникові визначення актуалізують такі ознаки, як вік (*a child or young person*), інтелект (*ability, intelligent*), творчі здібності (*talent, gifted*), надзвичайність (*extraordinary, unusually, excite wonder and admiration*).

Мовленнєве втілення досліджуваного концепту розглянуто на матеріалі англійських біографій Вольфганга Амадея Моцарта – видатного музиканта XVIII сторіччя. У сучасному мовознавстві виокремлюють декілька типів біографій, серед яких відзначимо, зокрема, наукову, академічну, художню, документальну та науково-популярну [3, с. 142]. Матеріалом цього дослідження були біографії останнього різновиду – науково-популярні, розміщені на різноманітних біографічних ресурсах мережі Інтернет. Цільовою аудиторією цих публікацій є пересічний «наївний» носій мови, тож аналіз їхніх лінгвістичних особливостей уможливив виокремлення концептуальних ознак субконцепту PRODIGY в англійській наївній картині світу.

Слід вказати на широке використання номінативної одиниці *prodigy* та похідної від неї *prodigious* у проаналізованих біографіях:

“The composer Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791) led a life that was dramatic in many respects, including his career as a child prodigy, his struggles to achieve personal independence and establish a career, his brushes with financial disaster, and his death in the course of attempting to complete his Requiem” [14];

“Born in Salzburg, he showed prodigious ability from his earliest childhood. Already competent on keyboard and violin, he composed from the age of five and performed before European royalty” [13].

Крім цього, всіяко підкреслюється його вік, у якому він досяг тих чи інших успіхів:

“Mozart wrote his first symphony when he was eight years old” [14].

Таким чином, концептуальна ознака вік досліджуваного субконцепту актуалізується такими лексичними одиницями, як *earliest childhood, the age of five, eight years old*.

Надзвичайність таланту Моцарта підкреслюється, зокрема, у спогадах його сестри, яка зазначає, що їхній батько почав на-

вчати маленького Амадея гри як розваги, а той проявив незвичайні здібності:

“In the fourth year of his age his father, for a game as it were, began to teach him a few minuets and pieces at the clavier... He could play it faultlessly and with the greatest delicacy, and keeping exactly in time... At the age of five, he was already composing little pieces, which he played to his father who wrote them down” [13].

Ознака надзвичайної обдарованості актуалізується ще й тим, що маленький Амадей став композитором ще до того, як зміг сам записувати свої твори, за нього це певний час робив його батько. Успіхи Моцарта стали таким великим сюрпризом для його батька й одночасно вчителя, що той навіть перестав сам писати музику:

“In his early years, Wolfgang’s father was his only teacher. There is evidence that Mozart was keen to progress beyond what he was taught. It came as a surprise to Leopold, who eventually gave up composing when his son’s musical talents became evident” [13].

Подібний приклад гіперболізованої актуалізації концептуальної ознаки надзвичайності творчих здібностей зафіксований нами й у досліджених англомовних біографіях Леонардо да Вінчі [9, с. 53].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз показав, що англомовні науково-популярні біографії Моцарта актуалізують такі ознаки субконцепту PRODIGY, як вік та надзвичайні творчі здібності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту GENIUS в англомовному різножанровому дискурсі.

Література:

1. Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Т. 1. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 352 с.
2. Будагов Р.А. История слов в истории общества / Р.А. Будагов – М. : Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Ефремова Д.А. Типы англоязычных биографий второй половины XX – начала XXI века / Д.А. Ефремова // Филология и культура. – 2013. – № 1 (32). – С. 142–145.
4. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: онемасіологічний аспект / І.М.Колегаєва // Вісник ОНУ імені І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2(6). – С. 63–69.
5. Колегаєва І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник онемасіологічних процесів / І.М. Колегаєва // Наукові записки НаУКМА. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2014. – Т. 164. – С. 8–11.
6. Минченков А.Г. Концепт DISRESPECT и возможности его изучения / А.Г. Минченков, А.А. Горелова // Вестник

Санкт-Петербургского университета. – 2015. – Вып. 2. – С. 122–130.

7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Акад. проект, 2001. – 990 с.
9. Строченко Л.В. Вербалізація концепту GENIUS / ГЕНІЙ в англомовних біографіях Леонардо да Вінчі / Л.В. Строченко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 8. – С. 51–54.
10. Хомченкова Е.А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации / Е.А. Хомченкова : автореф. дис ... канд. филол. наук : спец. 09.00.13 / Е.А. Хомченкова. – Омск, 2007. – 20 с.
11. Genius [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/genius>.
12. Prodigy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/prodigy>.
13. Mozart [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://en.wikipedia.org/wiki/Wolfgang_Amadeus_Mozart.
14. Mozart [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.biography.com/people/wolfgang-mozart-9417115>.

Строченко Л. В. Субконцепт PRODIGY как структурная часть англоязычного концепта GENIUS

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей вербаллизации концепта GENIUS в английском языке и речи, а именно его структурной части – субконцепта PRODIGY. В работе указаны основные аспекты исследования феномена гениальности в философии и психологии; проанализированы дефиниции лексических единиц genius и prodigy в англоязычных словарях; выделены концептуальные признаки исследуемого концепта в научно-популярных биографиях Вольфганга Амадея Моцарта.

Ключевые слова: вербаллизация, концепт, субконцепт, концептуальный признак, гений.

Strochenko L. Subconcept PRODIGY as a structural part of the English concept GENIUS

Summary. The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the English language and speech, namely its structural part – subconcept PRODIGY. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology; analyzes definitions of the lexical units “genius” and “prodigy” in the English dictionaries; singles out conceptual features of the analyzed concept in the popular-science biographies of Wolfgang Amadeus Mozart.

Key words: verbalization, concept, subconcept, conceptual feature, genius.